

TÜRKİYE'DE İKTİSADİ DÖNÜŞÜMLERİN SOSYO-EKONOMİK SONUÇLARI ÜZERİNE BİR DENEME

N. Oğuzhan ALTAY^(*)

ÖZET

Türk ekonomisinde Cumhuriyet'ten günümüze izlenen iktisat politikaları ve ekonomik değişim dönemlerinin sosyo-ekonomik sonuçları bu çalışmada incelenmektedir. Liberal ekonomi politikalarından devletçi ve sonrasında planlı ekonomiye, karma ekonomiden serbest piyasa ekonomisine kadar yaşanan dönüşümler, iç ve dış iktisadi konjonktürün etkisi yanında siyasal ve sosyo-kültürel faktörlerce etkilenmiş; aynı zamanda bütün bu alanlar karşılıklı etkileşim içine girmiştir. Bu denemenin amacı, incelenen dönemlerdeki gelişmelerin günümüz ekonomik ve sosyal yaşamı üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: İktisadi Dönüşüm, Liberal Ekonomi, Planlı Dönem.

1.Giriş

1923'den 2000'e Türk Ekonomisi'nin geçirdiği dönüşümler, İkinci Dünya Savaşı yılları dışında devletçi veya liberal iktisat politikalarının etkinliğine göre incelenir. Ancak, her ikisi de kapitalist bir iktisadi sistemin temel çizgileri üzerinde şekillenir. Değişen yalnızca temel önceliklerdir. Kamu işletmeciliğinin veya özel sektörün önceliği bu ayırmda önemli yer tutar. Sistemin şekillendirilmesinde; piyasa ekonomisinin temel kural ve kurumlarında, diğer bir ifadeyle ekonomik düzen politikası anlayışı ve uygulamadaki yetersizlikler, yetmiş yedi yıllık ekonomi tarihi içerisinde belirli güçlükleri de içinde barındırmıştır. Gerek iktisat kültürü, gerekse genel kültür hedefleri arasındaki farklı yaklaşımlar bu güçlüklerle birlikte karşılıklı etkileşim içerisinde. Karşılıklı etkileşim, ulusal ve uluslararası iktisadi, siyasi ve sosyo-kültürel unsurlar nedenleri ve sonuçları bir iktisatçı gözü ile incelenmektedir.

Liberal Politikalardan Devletçi Politikalara Doğru: 1923-1929 Dönemi

Cumhuriyet'le birlikte iktidardaki kadrolar, geri kalmış bir tarım toplumunun bütün özelliklerini sergileyen ülkede, devlet desteğiyle girişimci bir sınıf yani özel sektör yaratma çabasındadır. Buna karşın Milli İktisat Dönemi'nin korumacı ve sanayileşmeci politikaları bu dönemde uygulama olanağı bulamamıştır. Lozan Antlaşması sonucundaki gümrük politikaları bunun nedeni olarak belirtilmektedir (Boratav,1980).

17 Şubat 1923'de İzmir'de toplanan I. İktisat Kongresi'nin sonuçları yeni Türk Devleti'nin ekonomi politikalarını etkilemiştir (İnan,1989: 12). Piyasa koşullarının egemen olacağı iktisadi düzenin, kısaca kapitalizmin

^(*)Yrd.Doç.Dr., Ege Üniversitesi, İİBF., İZMİR

yerleştirilmesi için siyasi ve idari reformlar yanında iktisadi alanda da uygun politikalar izlenmeliydi. Bunları iki noktada toplamak mümkündür:

- Ulusal girişimcileri özendirici yasal ve kurumsal teşvikler: Ülke ekonomisindeki tarım sektörünün ağırlığına (yaklaşık %50) karşın sanayinin desteklenmesi gerekiyordu. Bu bağlamda, 1924 yılında kurulan İş Bankası ile 1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası ile 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan söz edilebilir.

- Kapitalist bir süreçle gerekli olan kurumsal yapılanma ve mülkiyet rejimi: Liberal ekonomi politikalarının uygulanabilmesi ve piyasa mekanizmasının sağlanabilmesi için gerekli düzenlemeler. Örneğin Aşar Vergisi'nin kaldırılması bu kapsamda değerlendirilebilir (Bu konuda farklı tezler için bkz.Akat,1984).

Ancak, savaştan çıkmış yorgun ülke, sosyo-kültürel alandaki yeni yapılanmaların yarattığı motivasyona karşın liberal ekonomi politikalarda pek fazla başarılı olamamıştır. Teknoloji, parasal ve beşeri sermaye yetersizlikleri ile yönetim ve girişimci becerisindeki eksiklikler bu politikaların başarılı olmasını engelleyen diğer faktörlerdir . Ekonomik düzen politikasındaki yetersizlikler, ki bu sorunu Türkiye Ekonomisi 2000'lere adım atılırken dahi yaşamaktadır, serbest piyasa ekonomisinin gelişmesini engelleyen sonuçlar yaratmıştır.

1923-1929 döneminin iktisadi göstergeleri incelendiğinde, sanayi üretiminin % 8.5, tarımsal üretim artış ortalamasının % 16.2 , milli gelirdeki ortalama büyüme hızının da %10.9 olduğu görülür. Dış dünyanın ekonomi içerisindeki payı küçümsenemeyecek boyutlardadır. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içerisinde ithalat ve ihracatın oranları sırasıyla % 15 ve % 11 düzeylerindedir.

1929 Büyük Ekonomik Krizi öncesinde, ki kriz yeni dönemin ekonomik politikalarının belirlenmesinde çok önemli bir rol oynayacaktır, 1930-1939 yılları ekonomi politikalarını belirleyecek iki etkiden söz edilebilir (Boratav, 1989:280).

- Lozan Antlaşması'ndaki gümrük tarifeleri için konulan sınırlamaların 1928 yılında sona ermesi ,

- Osmanlı borçlarının ilk taksit ödemesinin 1929 yılında başlayacak olması.

Sözö edilen etkiler, devlet eliyle özel girişimci (özel sektör) yaratma politikalarıyla birlikte liberal politikaların terkedilerek yerini devlet eliyle girişimcilik (devletcilik) politikasına bırakmıştır.

Cumhuriyet Döneminin Politika Yapımcıları ve Uygulayıcıları: Seçkinler ve Batı Kültürü

Tanzimatla başlayan ve yaklaşık yüz yıllık bir dönemde adım adım yaratılmaya çalışılan batı kültürü, Cumhuriyet'le birlikte siyasi, askeri ve idari güçle; kısaca bir devlet politikası olarak kurumları ve kuruluşları ile tepeden hızla yerleştirilmeye başlandı. Asker ve sivil kesimin seçkinleri, bu yeni üst kültürün gerek uygulayıcıları, gerekse yerleştiricileridir. Üst kültürün temsilcisi olan cumhuriyetin asker ve sivil seçkinleri, üst kültürü yaşamaya ve yaşatmaya çalışırken buna uygun bir iktisadi yapılanma gerekiyordu. Çünkü, Osmanlıdan miras bir burjuva sınıfı yoktu. Azınlıklar ve Levantenler büyük sanayi ve ticareti elinde tutarken, Türkler daha çok küçük işlerde meşguldu.

Bu gerçeğe Cumhuriyet Türkiye'si, yukarıda da belirttiğimiz gibi, kendi ideolojisi doğrultusunda milli burjuvazi (özel sektör) yaratmak zorundaydı. Ancak 1929 Dünya Krizi bunun önündeki ilk engeldi. Yaratılmaya çalışılan Milli Burjuvaziyi güçlendirmek 30'lu yıllarda kamu iktisadi teşebbüslerinin kurulması zorunluluğu ile bir başka döneme kaldı. Bu işletmelerin (KİT) yöneticileri seçkin bir yaklaşımla üst kültürle bütünleşti. Milli Burjuvazinin temsilcileri artık bunlardı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Ankara"sındaki Cumhuriyetin ilk seçkinlerinin yaşam biçimleri bu dönemin aynasıdır. İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki seçkinlerde Nimet Arzık'ın "Tek At - Tek Mızrak Anılarında" belirttiği gibi, üst kültürün yaşama biçiminden pek taviz vermeden bu dönemi rahat bir şekilde atlattılar. Bu kesimlerden mümessillik (iç ve dış) yolu ile ticarete geçenler yok değildir. Ancak, geçmişten gelen bir ticari birikimleri yoktur.

Ekonomide Devletçi Uygulamalar: 1930-1939 Dönemi

Cumhuriyetle uygulamaya konulan liberal politikalar, yukarıda sözü edilen gerekçelerle kamu - devlet - girişimciliğinin etkin olduğu bir dönemin aralanmasını sağlamıştır. Bu dönemi yaratan unsurları şöyle sıralamak mümkündür (Parasız, 1998:29):

- 1923-1929 döneminde uygulanan liberal iktisat politikalarından arzu edilen başarıların sağlanamaması,
- 1929 Dünya Ekonomik Krizinin ulusal ekonomileri olumsuz etkilemesi,
- Klasik iktisat politikalarının arz fazlalığı, şeklinde ortaya çıkan krizi yaratması ve devletin ekonomiye müdahalesini savunan iktisadi yaklaşımların ortaya konulması,
- Sovyetler Birliği'nde uygulanan plana dayanan iktisat politikalarının ilk sonuçlarının başarılı olması.

Kamu girişimciliği, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) aracılığıyla oluşturulmuştur. Devletçilik, bir ilke olarak ekonomik faaliyetler ile üretim ilişkileri ve sermaye birikiminin belirlenmesinde öne çıkmıştır. Devlete ait büyük ölçekli fabrika ve işletmelerin kuruluşu, 1933 yılında başlayan ve ikincisi 1936 yılında başlatılan beş yıllık sanayi planları kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Ekonominin para otoritesi olan T.C. Merkez Bankası 11.06.1930 tarih ve 1715 sayılı yasa ile kurulmuş, ayrıca Sümerbank ve Etibank gibi ticari bankalar bu dönemde faaliyete geçmiştir. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmeleri, ikinci liberal dönem olarak tanımlayabileceğimiz 1950-1960 yılları arasında gündeme gelmiş, ancak özelleştirmenin bir politika tercihi olarak dikkate alınıp belirgin uygulama örnekleri 80'li yıllarda görülmüştür.

İncelenen dönemde fiyat hareketlerinin 1923-1929 yıllarına göre artmayı aksine azaldığı görülür. 1923 yılında deflatör 100 kabul edildiğinde bu oran 1929 yılında % 121'e yükselmiştir. Dış dünyadaki aşırı üretim ve talep yetersizliklerinden kaynaklanan kriz ve iç faktörler nedeniyle 1930 yılında % 90'a düşen deflatör, 1934'de % 58'e kadar gerilemiştir. Fiyatlardaki bu gerileme geçmiş yıllara göre devam etmekle birlikte artarak sürmüş ve dönem sonunda % 70'e yükselmiştir (Pakdemirli, 1995:104). Sanayi üretimindeki ortalama artış % 5 olarak gerçekleşirken, GSYİH içinde sanayinin payı dönem sonunda %14,6'ya ulaşmıştır. Tarım sektöründeki büyüme % 0,4 artarken, GSYİH'daki payı 44,7'ye düşmüştür.

Gelişmeleri yaratan temel dinamikler, özel sektörün gelişmesini de içine alan korumacı ve dış ticareti denetleyici politikalarla başlatılan (Bkz. Hiç, 1980) ve 1932 yılından itibaren devletçilikle sürdürülen politikalar. Burada sözü edilen devletçilik uygulaması, kapitalist gelişme modelinin bir parçası olup, dış dünya ile ülke içindeki zorunluluklardan kaynaklanan bir sonuçtur. Yılmaz'a göre bu dönemdeki devletçilik uygulamaları gülyüzlü devletçiliktir (Yılmaz, 33).

Savaş Yılları Ekonomisi: 1940-1945 Dönemi

İkinci Dünya Savaşı, Avrupa'nın eşiğindeki Türkiye için yeni bir dönemi aralamaktadır. Fiyat istikrarı ve bütçe denkliliği dönemin temel politika hedefleridir. Savaş nedeniyle dış ticaretin kısıtlı olması, savunma harcamalarının artması, erkek nüfusun askere alınması gibi faktörler tarım ve sanayi sektörü üretiminde gerilemelere neden olmuştur. Varlık Vergisi ve Milli Korunma Kanunu sermaye birikimini olumsuz etkilerken (TOBB, 1989:18), Toprak Mahsulleri Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi yasalarla tarım sektörüne ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

Doğal olarak bütün bu gelişmeler, devletin ekonomiye müdahalesinin ve bürokratik engellemelerin artması biçiminde değerlendirilebilir (Hatipoğlu-Aysan; 1994:18). 1939-1946 Dönemi Devletçiliği, zorba ve ırkçı devlet olarak tanımlanırken, buna duyulan öfke muhalefet (Demokrat Parti) tarafından Liberal Devlet düşüncesine dönüştürülmüştür (Yılmaz,35). Artık yeni dönem, işletmecî ve güleryüzlü devletçiliği de hedef alıyordu. Yeni dönemin kalkınma paradigması tarımdan başlayan bir model öngörüyordu. 1947 yılında benimsenen Ekonomik Plan, Dünya Bankası destekli, altyapı ve sulama ağırlıklı olup, Demokrat Parti'nin 1950'den itibaren izlediği kalkınma stratejisinin temelini oluşturmuştur. 1945 yılına gelindiğinde milli gelir, savaş dönemi başına göre % 20 azalmış, fiyatlarda yaklaşık 4 kat artmıştır.

Boratav, 1930-1946 yılları arasını sürdürülen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği, ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde arttırıldığı, dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile ayakta duran bir ekonomik yapının yerleştiği dönem olarak açıklamaktadır (Boratav, 1992:311).

Yeniden Liberalizme : 1946 - 1959 Dönemi

Savaş sonrasında dünya ekonomisi ile bütünleşme eğilimlerinin arttığı bu dönemde, bir yanda Amerika'dan kaynaklanan ekonomik ve demokratik dalga, öte yanda Sovyetler Birliği'nden yayılan komünist dalga, Türkiye'nin gerek ekonomi politikalarında gerekse sosyo-kültürel yapısında belirleyici olmuştur. İktisadi alanda 1946 yılında başlayan, sonrasında 1950'den itibaren uygulamaya konulan liberal politikalar; siyasal düzlemde ise, iktidardaki devletçi-seçkinlerin yeni açılımlarla 1946'da çok partili yaşama geçiş politikaları ve 1950 yılında Demokrat Parti iktidarı ile yönetimin geleneksel-liberallere geçmesi, dalganın bir yansıması olarak kabul edilebilir. Büyük toprak sahiplerinin liberal kesimle yaptığı bu işbirliği gerek toplumsal bütünde, gerekse bütünün ekonomik alanında önemli ve köklü değişimleri getirmiştir.

Cumhuriyetle birlikte tohumları atılan ticari ve sanayi burjuvazisi veya daha genel ifadeyle özel sektör, özellikle imalat sanayiindeki yoğun teşviklerle, artık filizlenmeye başlamış ve dalları özel sektör bankalarının kuruluşu ile finans piyasalarına kadar yaygınlaşmıştır.

Ekonomideki gelişmeler, 1950-1954 ile 1954-1960 alt dönemlerinde farklılıklar göstermektedir. İlk beş yılda % 11 düzeyinde olan büyüme ortalaması, 1954 yılında % -3.1'e kadar düşmüş, sonrasında ortalama yıllık % 5 düzeylerinde kalmıştır. Bu yıllarda fiyatlar %15 artmış, ithal ikameci politikalara ağırlık verilmiştir.Döviz kurları 1USD=2.8 TL paritesinde tutulmuştur.Ekonomideki sıkıntıları atlatabilmek amacıyla 1958 yılında Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) "İstikrar Tedbirleri" ile tanışılmıştır. TL'nin değeri düşürülerek 1 USD=9 TL olmuştur. Alınan önlemlerle ekonomide nisbi

bir rahatlama yaşanmasına rağmen siyasi alandaki sıkıntılar, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine yol açmıştır.

Dönemin belirgin bir diğer özelliği, Türkiye-AB arasındaki ilişki zincirinin ilk halkalarının, 31 Temmuz 1958 yılında Türkiye'nin ortaklığa müracaatı ile başlamasıdır.

1950-1960 dönemi Hatipoğlu ve Aysan'a göre ekonomide bir patlama dönemidir. Öte yandan Buğra, bu dönemi "Türk Liberalizminin Paradoksu" olarak ifade etmektedir (Buğra, 1995.175-176). Çünkü, iktidardaki Demokratik Parti'nin piyasa ve özel sektör yanlısı iken, karmaşık müdahale mekanizmaları ile piyasaları daraltması ve bu müdahalelerle sürekli değişikliklere gitmesi paradoksun temel göstergeleri olmuştur.

İktisadi Devletçilik'ten Liberal Ekonomiye; Hedef Kültür Geleneksel Kültür Çatışması

Savaş yıllarının kapalı ekonomisi, artık toplumsal yaşamda çok ağır faturaları alt ve orta kültüre ödetirken, gittikçe palazlanan ticari ve siyasi seçkinler bu faturaları tahsil ederek üst kültürünü yaşamaya ve yaşatmaya devam ediyordu. Üst kültürün ve ideolojinin Anadolu'ya adım adım yayılması aynı zamanda çelişkileri derinleştiriyordu. 1946 Demokrasi Denemesi ve 1950 yılında Demokrasiye Geçiş ile bu çelişkileri ya da ateşin üzerindeki külleri üfleyenler ve/veya körükleyenler, alt kültürün temsilcileri olarak devletçi ekonomi yerine liberal ekonomiyi savunmaktaydılar. Yeni dönemin temsilcileri, yanlarına din faktörünü de almışlardı. Geleneksel kültürün temsilcileri olduklarını savunan bu kesimler ile üst kültürün savunucuları arasındaki çatışma artık açık bir biçimde başlıyordu. Halkın partisi, üst kültürü halka gerçek anlamda indirememişti. Çünkü, Anadolu'da köylülük, özellikle doğu ile güneydoğu Anadolu'da ağalık sistemini tasfiye edememişlerdi. Bu bölgelerdeki bağımlı ve ilkel yaşam, ağanın ya da beyin belirlediği ölçüde üst kültürden parçalar alırken, aslında kendi alt kültürünü yaşıyordu.

İşte, genel iktisadi gelişme ile teknolojiye gelişmeler; 1960'lı yıllardan başlayarak, 1980'li yıllarda büyüme ve 1990'lı yıllarda da olgunlaşma dönemine giren bu alt kültürün temsilcileri olan siyasi ve iktisadi güçler sayesinde hızlandırılmıştır. Önceleri orta ve kuzey Anadolu'dan kopup merkezlere yönelen alt kültür, belirttiğimiz yıllarda da doğu ve güneydoğu Anadolu'dan harekete geçerek üst kültürü tehdit eder hale gelmiştir. Buralardan beslenen siyasiler, bu çelişkilerin daha çabuk giderilmesi için gerekli siyasi, iktisadi ve idari politikaları uygulayamamış veya uygulamamıştır. Alt kültürden beslenmek daha çok işine gelmiştir.

Tekrar kaldığımız yere dönersek, 1950'li yıllardaki genel gelişme; traktör ve radyo ile üst kültürü daha altlara taşımak konusunda pek başarılı

olamamıştır. Çünkü, üstte başlayan çatışmalar bunun önünde bir engeldir. Ancak milli burjuvaziye yaşatma konusunda önemli başarılar vardır. Büyüyen ve dış dünyayla bütünleşmeye çalışan ülkede her köşe başında bir milyoner yaratacağım sloganıyla sanayi, ticaret ve hizmetler alanında yeni devler hızla yaratılmaktadır (Burada zengin ve burjuva ayrımını dikkate almak gerekir).

1960 ihtilali bu gelişmenin önünde bir engel değildir. Çünkü, asıl çatışma siyasi ve idari seçkinler arasındaki mücadeledir. Asker, Cumhuriyet Türkiye'si'nin kurucusu ve üst kültürün temel temsilcisi olarak tercihini bu yönde yapmıştır.

Ekonomide Planlı Döneme Geçiş ve Sonrası: 1960 - 1979 Dönemi

Askeri yönetimle birlikte yeni Anayasa ve ekonomideki sosyal düzenlemelerin artması, kalkınmanın beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde ele alınması dönemin özellikleridir. Özel sektör için yol gösterici, kamu sektörü için emredici bir nitelik arzeden planın ilki 1963-1967 yıllarını kapsamaktadır.1980 sonrasında etkinliğini yitiren planların, günümüzde yedincisi (1996-2000) yürürlüktedir.

İktidarın devletçi-seçkinlere geçmesi ile başlayan bu süreç, seçimlerle birlikte geleneksel-liberallere geçmiş; ancak ekonomik anlayış veya temel paradigmada bir değişim olmamıştır.

Planlı dönemin sanayileşme stratejisi, ithal ikameci sanayileşme stratejisi ile tanımlanmaktadır. 1960'lı yıllarda kalkınma uğraşı dış finansman kaynakları yerine ulusal kaynaklardan yararlanılarak sürdürülmüştür (Çeçen v.d., 1996:45). Piyasa ekonomisinin kurum ve kurallarında yetersizlikler sözkonusudur. Ekonomide kamu sektörünün varlığından hareketle sistem karma ekonomi olarak tanımlanmıştır.

1960'lı yıllarda nispeten istikrarlı olan ekonomik konjonktür, 1974 petrol krizi ile dalgalanma sürecine girerek, dönem sonunda istikrarsız bir yapıya dönüşmüştür. 1970'lerin başında %10'a yükselen büyüme oranı, 1979'da % -0.4 ve 1980 yılında da % 1.1'e geriliyor. Benzer sonuçları enflasyon oranlarında da görmek mümkündür. Dönem başında yaklaşık % 10'lar seviyesinde olan enflasyon, 1980 yılında (toptan eşya fiyatlarına göre -TEFE-) % 107'ye yükselmiştir. 1970'li yılların ortalarına gelindiğinde artan dış borçlar, yükselen petrol fiyatları ve tıkanan dış finansman kaynakları ekonomide enflasyon ve durgunluğa yol açmıştır. Stagflasyon olgusu olarak tanımlanan bu olgu Keynesyen politikaların yoğun biçimde tartışıldığı bir dönemde aralar. Petrole bağımlı bir ülke olan Türkiye, petrol fiyatlarındaki aşırı yükselme karşısında dış gelirlerinin büyük bir kısmını buna ayırmak zorunda kalmıştır. 1960'lı yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranı yaklaşık %60'lar seviyesinde iken, bu oran 1979 yılında % 50'nin altına gerilemiştir.1980 yılında ise 2.9 Mr \$

ihracata karşılık, 7.9 Mr \$ ithalat vardır. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 36'dır.

Ekonomik alanda yaşanan kriz, siyasi ve sosyal alanlardaki farklı türden kriz ve çatışmalarla birlikte 12 Eylül 1980 Askeri Yönetimini getirmiştir. Ancak, daha önce 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri ile iktisadi açıdan yeni bir dönem açıldığını belirtmek gerekir.

Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkilerinin Başlaması:Avrupa Kültürü-Türk Kültürü

Dünyadaki gelişmeler ve çok hızlı büyüyen kıta Avrupası, doğal olarak yeni pazarlar için Türkiye'yide seçmiştir. Emek talep eden Avrupa, artık sanayi ürünlerinde yeniden varım diyerek dünyada olduğu gibi ülkemizde de yeni mevziler kazanmaya başlayacaktır. 1839 ile adım atıp, 1923'de kurumlarını almaya çalıştığımız Avrupa kültürü veya Batı kültürü, 1950'li yılların sonlarından itibaren Avrupa Topluluğu şeklinde bütünleşmeye başlamıştır. 1963 Ankara Antlaşması ile Avrupa-Türkiye sözlenmesi gerçekleştirmiştir. 1987'deki tek taraflı üyelik talebimiz beklemeye alınmış, ancak 1996'da Gümrük Birliği gerçekleşmiştir. 10-11 Aralık 1999'da Helsinki'de toplanan Avrupa Birliği Konseyi, Binyıl Bildirgesini kabul etmiş; Avrupa Birliği'nin genişlenmeye hazırlanma ve genişleme sürecinde "Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir devlet", diğer bir ifadeyle aday üye olarak bu süreçte yerini almıştır.

Ülkemize baktığımızda, temel hak ve özgürlüklerdeki açılımlar ve demokratik kazandırılmalar (kazanım değil, çünkü seçkinlerin isteği doğrultusunda tepeden aktarımlar sözkonusudur), iktisadi gelişmelerle birlikte yeniden üst kültürün yaygınlaşması için güzel ve zengin bir ortam hazırlamıştır. Geleneksel kültürün temsilcileri siyasi, idari ve ekonomik güç olarak iktidarı ele geçirmişlerdir. Ancak üst kültür genel kabul görmektedir. Çünkü her yönüyle asker artık bir teminattır.

1970'li yılların ortasından itibaren her iki kültürün temsilcileri arasındaki çatışmalar, dış dünyadaki iktisadi olaylar (örneğin Petrol Krizleri gibi) ve bunların ülke ekonomisine yansımaları sonucunda ortaya çıkan dış ticaretteki tıkanma ve enflasyon ile yeni bir döneme girmektedir.

Bütün bu gelişmelerle birlikte artık üst kültürün reddedilmesi mümkün değildir. Zira egemen olan batı kültürü içinde de saf değiştirme vardır. Hedefimiz olan Avrupa kültürü yerini tüm dünyada onun yozlaşmış ve küreselleşmeye başlayan versiyonu olan Amerikan kültürüne bırakmıştır. Geleneksel ya da alt kültür-Avrupa kültürü çatışmasında bir üçüncü taraf olarak Amerikan kültürü (80'li yılların sonlarından itibaren küresel kültür yada

ülkemiz için en üst kültür) vardır. Çatışma veya karşıtı olarak uzlaşma (belkide sentez!) artık üç kültürle olacaktır.

Dünyayla Bütünleşme ve Piyasa Ekonomisine Geçiş: 24 Ocak 1980'den Günümüze

Türkiye'nin içine girdiği ekonomik krizi durdurmak ve sorunları çözümlenebilmek amacıyla 24 Ocak 1980 tarihinde "İstikrar Tedbirleri" alınmıştır. Anılan tarih bir "uyum süreci"nin başlangıcı olup, uygulamalar uyumu gerçekleştirmeye dönük tedbirlerdir (Uras, 1993:15). Ödemeler dengesinin düzeltilmesi, enflasyonun dizginlenmesi, etkin bir kaynak dağılımına imkan verecek fiyat yapısının oluşturulması ile düzgün işleyen bir dış borç düzeninin oluşturulması paketin hedefleridir. Araçları, kamu açıklarının kontrol altına alınması, faiz hadleri ve döviz kuru olmak üzere enflasyonun gerisinde kalan fiyatların ayarlanması, dış ticarete kontroller gibi piyasa dengelerini olumsuz yönde etkileyen müdahalelerin kaldırılması ve ücret artışlarına limitler konulmasıdır. KİT'lerin rasyonalizasyonu, dış ticaretin ve mali kesimin liberalize edilmesi ile vergi sisteminin etkinliğinin artırılması istikrar programının alt programlarıdır (Çeçen v.d., 1996:123).

24 Ocak Kararları'nın pragmatik açıdan iki amacı vardır (Hatipoğlu-Aysan, 1994:34). Bunlardan birincisi, enflasyon, negatif büyüme, döviz darboğazı gibi birikmiş iktisadi sorunları çözümlenektir. Diğer IMF, Dünya Bankası, OECD gibi uluslararası kuruluşların baskısının hafifletilmesi ve dış finansman imkanları yaratmaktadır. Yeniden liberalizme geçiş ve serbest piyasa ekonomisinin işler hale getirilmesi, dış dünyayla bütünleşme yanında ihracata yönelik sanayileşme stratejisi hedeflerine ulaşabilmek amacıyla uygulanacak politikalar için gerekli sosyo-ekonomik ve siyasal istikrar ortamı 12 Eylül 1980 Askeri Yönetimi ile sağlanmıştır (Buğra, 1995:206).

Türk Ekonomisindeki geçmişte yaşanan dönüşümlerin aksine ordu, bu kez tercihini IMF kökenli bir istikrar programını uygulamak üzere geliyordu. 1983 yılındaki siyasi açılımlar ve seçimler sonrasında ordu, yaklaşık 70 yıllık dönem boyunca geleneksel-liberallerin karşısında yer alırken, bu kez tercihini onların yanına ve onlarla birlikte koyuyordu. Artık yeni bir ekonomik düzen şekillendirilmeye çalışılacaktı. Bu aynı zamanda yeni dünya düzeninin gereklerinin uygulanmaya başladığı bir dönemdir.

24 Ocak Programı üç aşamada uygulanmıştır (Kazgan, 1994:185). Birbirleri ile etkileşim içerisindeki bu aşamalar aşağıda sıralanmıştır:

I - Tipik bir istikrar programı niteliği gösteren ilk aşama, askeri rejim altında 1980-1983 yılları arasında uygulanmıştır.

II - 1984'ten itibaren demokrasiye geçişle birlikte yürürlüğe giren ekonomiyi serbestleştirme ve yeniden yapılanma politikaları beş yıl sürmüştür.

III - 1989 sonrasındaki üçüncü aşamada, TL'nin konvertibilitesi ve mali piyasaların liberalleştirilmesi, özelleştirme ve küreselleşme süreci ile birlikte yürürlüğe girmiştir.

Bütün bu gelişmelere karşın, ülkemizdeki yeni dönüşüm veya değişim felsefesi oluşmadığı gibi, kurumsal, hukuksal ve ekonomik temelleri de yoktur. Ekonomik düzen politikası açısından yaklaşıldığında mevcut düzenin çok yetersiz kaldığı ileri sürülebilir. Ayrıca, uygulanan iktisat politikaları sonucunda liberal ideolojiyi ve serbest piyasa ekonomisini Batı toplumlarında yaratan orta sınıf, Türkiye'de gittikçe zayıflamıştır.

Enflasyon ve gelir dağılımındaki dengesizliklerde yozlaşmayı yaratan bir unsur olarak karşımıza çıktı.

Serbest piyasa ekonomisinde serbestlik, başıboşluluk, bireysellik ile kişisellik olarak algılanmıştır. Piyasa ekonomisi; kaynakların akılcı ve verimli kullanımını sağlayacağı varsayılan, kişisel çıkar dürtüsü temelinde düzenlenmiş ve kendi kurallarına göre işleyen bir mekanizmadır (Tekeloğlu,1991). Etkinliği, rekabetin kurum ve kuralları ile işletilmesine bağlıdır.

Ekonomik düzen politikasındaki yetersizlikler serbest piyasa ekonomisinin işleyişini engellerken, izlenen politikalar çoğunlukla süreç politikası araçlarıdır. Para (ve döviz kuru politikaları) ve maliye politikaları ile ekonomik sürecin etkilenip yönlendirilmesi hedeflenmektedir. Ancak bunlar ekonomide kalıcı bir istikrar sağlayamamıştır. Bunun iki yönlü gerekçesi vardır: Birincisi, yukarıda belirtildiği gibi serbest piyasa ekonomisinin ideolojisi ve felsefenin gerçek anlamda algılanmamasıdır. Diğeri de ekonomik düzen politikası araçlarına, bir başka anlatımla ekonomik anayasaya gereken önemin verilmemesidir. Yaptığımız bu analizler iktisadi alana dönüktür. Madalyanın ikinci yüzü dikkate alınmamıştır. Çünkü iktisadi liberalizm ile siyasi liberalizm, bir toplumsal sistemin ayrılmaz parçalarıdır (Savaş,1987:45). Birlikteliğin ikinci tarafı için, iktisat teorisinin doğruları yanında siyaset adamlarının tercihleri sözkonusudur.

Teşvik ve destekleme politikaları ile dış ticaretin, özellikle ihracatın artışı sağlanırken 1980'li yılların başında görece bir iktisadi başarı sağlanmıştır. Aşağıdaki tablodan izlenebileceği gibi enflasyon, 1980 yılında % 107.2 den 1981'de % 36.8'e düşerken, büyüme oranı -1.1'den 4.2'ye yükselmiştir.

Türkiye 'de İktisadi Dönüşüm

Tablo 1: Ekonomik Göstergelerin Gelişimi (1963-1990)

Yıllar	Büyüme (%)	Enflasyon (%) (TEFE*)	İthalat (Mr USD)	İhracat (Mr USD)	İhracatın İthalatı karşılama oranı
1963	9.7	0 (1963=0)	0.688	0.368	53.5
1967	4.2	7.6	0.686	0.411	59.9
1971	10.2	15.9	1.171	0.676	57.7
1975	8.0	10.1	4.739	1.40	29.6
1979	-0.4	63.9	5.069	2.26	44.6
1980	-1.1	107.2	7.909	2.91	36.8
1981	4.2	36.8	8.933	4.74	52.6
1982	4.6	27.0	8.843	5.75	65.0
1983	3.3	40.8	9.235	5.73	62.0
1984	5.9	53.5	10.757	7.14	66.3
1985	5.1	38.2	11.343	7.96	70.2
1986	8.1	24.5	11.105	7.46	67.1
1987	7.5	48.9	14.158	10.19	72.0
1988	3.6	69.7	14.335	11.66	81.4
1989	1.9	69.5	15.792	11.62	73.6
1990	9.2	52.3	22.302	12.96	58.1

Kaynak: DIE, DPT ve TCMB yıllık raporları.

*TEFE : Toptan Eşya Fiyat Endeksi.

Uygulanan ekonomi politikaları ve alınan önlemlerdeki başarıların arkasında bazı iktisadi ve siyasi gelişmelerde vardır (Hatipoğlu-Aysan, 1994:38-39). Bunları şöyle özetlemek mümkündür:

-Askeri yönetimce sağlanan iktisadi ortam, KİT'ler ve hükümetler üzerindeki baskıların ortadan kalkmasını sağlamıştır.

-Sendika faaliyetlerinin yasaklanması nedeniyle, işçi-işveren uyumsuzlıklarından kaynaklanan kapasite düşüklüğü giderilmiştir.

-Dünya petrol fiyatlarındaki düşüş, Türkiye'nin petrol ithalatı faturasının yarı yarıya azaltmıştır,

-Irak-İran savaşı nedeni ile bu ülkelere ihracat artmıştır.

-Dış borçların artışı ekonominin kaynak sorununa çok önemli katkılar sağlamıştır.

Bütün bu gelişmeler ekonomi açısından olumlu bir güç olmuş ve izlenen süreç politikaları sonucunda elde edilen nisbi başarılar ile birlikte, yukarıdaki tabloda gösterilen sonucu yaratmıştır. Sözü edilen dönemde daraltıcı (sıkı) para politikası, faiz ve döviz kuru politikaları ile uygulanmıştır. Bununla amaçlanan, faiz politikası ile iç istikrar, döviz kuru politikaları ile ödemeler bilançosunda denklik sağlamaktır. Pozitif reel faiz politikası ile tüketimi kısır, tasarrufları artırmak hedeflenirken, dış talebi, ülke içinde kısılan taleple canlandırmak yanında yoğun ihracat teşvikleri ile destekleme politikaları uygulanmıştır. Ancak izlenen para ve döviz kuru politikaları ile arzu edilen sonuçlara ulaşmak mümkün olmamıştır. Buna karşın sonuç iç ve dış borçların artışıdır (Bkz. Tablo 2). Merkez Bankası kredileri ve kamu kağıtları (Hazine Bonoları ve devlet tahvilleri) iç borçlanmayı yaratan temel araçlardır. Kamu kağıtları faiz oranlarının, piyasa faiz oranlarından yüksek olması, fonların kamuya akmasına neden olmuştur. Crowding-out (dışlama) etkisi olarak tanımlanan bu olgu, özel yatırımların dışlanması ya da çok yüksek faizlerle borçlanılması sonucunu getirmiştir. Bu süreç, bankacılık sektörüne kamu kağıtlarına yatırım yapmaları yönünde desteklerle (muafiyetlerle) sürdürülürken, reel sektöre yatırım teşvikleri ve ihracatta vergi iadesi gibi araçlarla cazip kılınarak devam ettirilmiştir. Sözü edilen sürecin üç sonucu ortaya çıkmaktadır:

i-Özel kesimin fonlarının devlet tarafından talep edilmesi. Bu hem faiz oranlarının, hem de enflasyonun aşağıya çekilemeyeceği bir sınır oluşturmuştur.

ii-Yüksek faiz oranları maliyet enflasyonunu uyarırken, doğal olarak sanayi yatırımlarını negatif etkilemiştir.

iii-Son olarak bu süreç daha fazla kamu borçlarını uyarılmaktadır.

Açıklanmaya çalışılan bu süreç; enflasyon, faiz oranları ve borçlanmanın yarattığı karşılıklı etkileşimlerle Türk Ekonomisinin bir kısır döngüye girmesine neden olmuştur (Altay, 1995:12).

Tablo 2, 1980'li yıllarda iç ve dış borçların gelişimini göstermektedir. Görüldüğü gibi iç borçlar/GSMH oranı 1980 yılında %16 iken bu oran 1987 yılında % 23'e ulaşmıştır. Aynı dönemde dış borçlar 16.2 Mr \$'dan 40.4 Mr \$'a yükselmiştir. GSMH'ya oranı dikkate alındığında da % 28.3'den, %59.3'e ulaşan bir dış borç yükü görülmektedir.Özelleştirme uygulamalarında etkin bir sonuç alınamaması yanında siyasi ve idari alandan kaynaklanan sorunların giderilememesi kamu harcamalarının aşağıya çekilememesinde bir sınır oluşturmaktadır.

Türkiye 'de İktisadi Dönüşüm

Tablo 2: İç Ve Dış Borçların Gelişimi (1980-1990)

Borçlar	1980	1983	1985	1987	1989	1990
İç Borçlar (Tn TL)	0.7	3.2	6.9	17.2	41.9	57.2
İç Borç/GSMH (%)	16	27	19.7	23	18.2	14.4
Dış Borçlar (Mr \$)	16.2	18.4	25.5	40.4	41.7	49.0
-orta ve uzun vadeli (%)	13.7	16.1	20.7	32.8	36.0	39.5
-kısa vadeli (%)	2.5	2.3	4.8	7.6	5.7	9.5
Dış Borçlar/GSMH (%)	28.3	35.7	48.1	59.3	51.1	40.2

Kaynak: DPT, DİE, HDTM ilgili yıllık raporları.

Öte yandan küreselleşme olgusu ve 80'li yıllarda izlenen politikalar milli gelirin dağılımında yeni bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Bu sonuçları geçmiş yirmi yıldaki gelişmelerden hareketle AB ülkeleri, ABD ve Japonya'yı dikkate alarak değerlendirmeye çalışalım. Türkiye'de enflasyon 60'lı yıllarda ortalama %5, 70'li yıllarda ortalama % 20 seviyesinde olup 1980'de ise %100'ün üzerine çıkmıştır. Büyüme oranı aynı dönemlerde %7-8'lerden %4'ler düzeyine inmiştir. Benzer gelişmeleri sanayileşmiş ülkeler açısından aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo: 3 Sanayileşmiş Ülkelerden Seçilmiş Göstergeler (1960-1980)

Ülkeler	1960-1970			1971-1980		
	Büyüme	Enflasyon	İşsizlik	Büyüme	Enflasyon	İşsizlik
AB Ülkeleri	4.8	4.4	2.3	3	10.9	4.1
ABD	3.8	3.0	4.2	2.8	7.4	6.4
Japonya	10.5	5.4	1.2	4.5	7.7	1.8

Kaynak: Kazgan, 1997'den derlenmiştir.

Milli gelirin dağılımı incelendiğinde de aynı durum karşımıza çıkar. Sanayileşmiş ülkelerde 1974-1983 döneminde kar hadleri düşmüş, 1984-1989 yılları arasında artmıştır. Küreselleşme olgusu ve merkezden çevreye doğru yayılan politikalar bu sonucu adım adım yaratmıştır. Ülkemize bakıldığında 1980 yılında tarımın milli gelirdeki payı %23.87 ve ücret geliri %26.66 iken faiz, kira ve karın payı %49.47'dir. 1986 yılına gelindiğinde tarımın payı %18.09'a, ücret gelirleri de %17.7'ye düşerken, faiz, kira ve kar gelirleri %64.21'e yükselmiştir.

1988 ve 1994 yıllarında DİE tarafından yapılan gelir dağılımı anketlerine göre kullanılabilir gelirin dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo: 4 Kullanılabilir Gelirden Alınan Pay (%)

Yıllar	Birinci %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Beşinci %20	Toplam 100
1987	5.24	9.61	14.6	21.15	49.94	100
1994	4.9	8.6	12.6	19	54.9	100

Kaynak: DİE.

1987-1994 arası dönemde en yüksek gelir grubunda artış gözlenirken diğer gelir gruplarının aldıkları paylarda bir gerileme görülmektedir. Milli gelirin dağılımında görülen bu etkiler ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ve genel olarak uygulanan iktisat politikaları kapsamında değerlendirilebilir (Çeçen vd., 1996:124). Diğer taraftan, 1980 yılında ihracat içerisinde %57.5'lik bir paya sahip olan tarım ürünleri, 1994 yılında %18.4'e gerilerken sanayi ürünlerinin payı aynı dönemlerde %36'dan %80'lere yükselmiştir. Bu gelişmeler içerisinde TL'nin aşırı değer kaybetmesini ve dış ticaret artışının özellikle izlenen döviz kuru politikalarından kaynaklandığını bir kez daha belirtmekte yarar vardır.

Ekonominin finansal cephesine bakıldığında, gerek para piyasaları, gerekse sermaye piyasalarında önemli gelişmeler olmuştur. Kıta Avrupa'sının bankacılık türü olan universal bankacılık yerine, Anglo-Sakson bankacılığı olan ihtisas bankacılığına doğru bir dönüşüm yaratılmaya çalışılmıştır. Sermaye piyasası işlemleri ile dış ticaret işlemlerine yönelik yatırım bankacılığı özendirilmiştir. 1982 yılında çıkarılan Sermaye Piyasası Kanunu ile 1985'de faaliyete geçen İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) sözü edilen gelişmeleri uyarmıştır. TC Merkez Bankası'nın para politikası araçları ve izlenen politikalar, TL'nin konvertibl olması, açık piyasa işlemleri ile bankalararası para piyasası (interbank) ve döviz karşılığı altın piyasası işlemleride para ve kredi piyasalarındaki yeniliklerdendir.

Para politikalarında 1980-1988 yılları arasında TL'nin aşırı değer yitirmesi politikaları terkedilmiştir. Ülke parasının 1989 ve 1990'da reel anlamda değerli kılınması iki sonucu yaratmıştır. TL'nin aşırı değerli kılınması yurt dışı kredileri cazip hale getirirken, ülkeye sıcak para girişi artmıştır. İkinci olarak dış talepteki azalma ihracatta arzu edilen artışları yaratmamıştır. Aşırı değerli TL'nin ihracatı olumsuz etkileyeceği açıktır. Kalite ve rekabete dayalı ihracat ürünleri yerine, döviz ve diğer desteklerle teşvik edilen ihracat politikaları bu tıkanmayı yaratan faktörlerdendir. İthalattaki artışlar büyümeyi uyarılmış, 1992'de %6.4, 1993'de de %7.3 büyüyen ekonomi yetersiz

Türkiye 'de İktisadi Dönüşüm

politikalarla 1994'te tıkanma noktasına gelmiştir. Sonuç olarak 1994 yılında Cumhuriyet tarihinin en yüksek enflasyon oranıyla (TEFE=%149.6) karşılaşılan Türk ekonomisi %5 oranında küçülmüştür.

Sözü edilen krizi aşabilmek için alınan tedbirler 5 Nisan 1994 kararlarıdır. Kararların temel amacı, enflasyonu hızla düşürmek, TL'na istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak ve dengeleri sürekli kılabilen yapısal reformları gerçekleştirmektir. Bu doğrultuda izlenen politikalarla 1995 yılında enflasyon oranı TEFE'de % 65.6'ya çekilmiş, büyüme % 8.1 oranında gerçekleştirilmiştir. İhracat 18 Milyar \$'den 21.6 Milyar \$'a çıkarken; ithalat 23.2 Milyar \$'dan 35.7 Milyar \$'a yükselmiştir (Bkz.Tablo 5).

Tablo 5: Temel İktisadi Göstergeler
1993 – 1999

Yıllar	Enflasyon (%)		Büyüme (%)	İhracat Mr \$	İthalat Mr \$	İşsizlik (%)
	TEFE	TÜFE				
1993	58.4	71.1	7.3	15.6	29.8	7.3
1994	149.4	125.5	-5.0	16.5	23.3	8.1
1995	65.6	75.5	8.1	21.6	35.7	6.9
1996	84.9	79.8	7.9	23.2	42.4	6.0
1997	91	99.1	8.0	21.3	39.2	6.4
1998	54.3	69.7	3.8	21.4	38.1	6.4
1999	62.9	68.8	-----	21.2*	32.2*	7.3(G)

Kaynak: DİE , DPT

* 1999 ihracat ve ithalat rakamları Ocak-Ekim aylarını kapsamaktadır.

Enflasyonda 1994 sonrası bir gerileme gözlenmekle birlikte, 1997 yılında bir yükselme vardır. TÜFE'de % 99.1'e TEFE'de %91'e yükselen enflasyon oranları özellikle büyümenin daraltılması neticesinde 1998 yılından itibaren tekrar azalma eğilimine girmiştir.

1980'lerden 2000'lere Türkiye:Küresel Kültüre Doğru

1980 başında iktisadi anlamda dış dünyayla bütünleşme yolundaki büyük ve önemli adımlar, yaklaşık 60 yıl öncesinde tohumları atılan milli burjuvazi yaratma girişimlerini ve kültürel çatışmayı yeni bir boyuta sürüklemektedir. Din ve Dini Kültür üzerindeki hoşgörü bulutları yağmur bombalarıyla yağmura dönüştürülmektedir. Ancak, patlayan tohumlar seralarda güven altına alınmıştır. Askerin tercihi olmasa da, iktidardaki siyasi güç, bu tohumları merkezi seradan alıp ülkenin değişik bölgelerinde hem seralara hemde bazı verimli bölgelerimizdeki belirli tarlalara ekmiştir. Bu süreç, kültürel yapıda, geleneksel kültür içinde çatışmanın büyümesi doğrultusunda bir etki yaratmıştır. Dolayısıyla geleneksel kültür-Avrupa kültürü ve küresel kültür

şeklindeki üçlü çatışmaya dördüncü taraf olarak farklı yorumlarıyla din kültüründe katılmıştır. Ancak din kültürü içinde dönem dönem takkiye de olsa farklı versiyonlu uygulamalar ortaya çıkmıştır.

1980'li yıllardaki iktisat ideolojisi gereği KİT'lerin özelleştirilmesi politikaları sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bunların üst düzey yöneticilerinin çoğu küresel kültür yönlü eğitim almış veya buna eğilimli kişilerdir. Kamuoyunda bu üst düzey yöneticiler ekonominin prensleri olarak tanımlanmıştır. Ancak, siyasi iktidarın politikaları ile KİT'lerdeki ara elemanlar ve kamu personeline dini kültürün ağır basmaya başlaması bu dönemde çatışmanın bir başka boyutunu karşımıza çıkarmaktadır. 1930'lu yıllarda üst ya da hedef (Batı) kültürün yayıcıları/uygulayıcıları konumundaki bu kesim, yani KİT'ler ve Kamu kesimi, elli yıl sonra bu kültüre düşman ya da buna direnen kesimlerin kalesi yapılmaya çalışılmıştır.

Yoz Kültürün Can Damarları

Üst kültür ve onun ideolojisi, 1980'li yıllar ve sonrasında izlenilen çoğunlukla geleneksel kültürün siyasi temsilcileri sayesinde, kendi içinde son derece tutarlı ve başarılı olan enflasyonu indirmeme politikası ile aşırı biçimde beslenmiştir. Özellikle enflasyona dayalı dengesiz kalkınma politikaları ile hedefsiz sektör politikaları ve sermaye birikimi yaratma uğruna izlenilen genel iktisat politikaları bir kesimi aşırı büyütürken, diğerlerini (orta ve alt direkleri) milli gelirin fonksiyonel dağılımında da görüldüğü gibi yoksulluğa itmiştir. Buralardan beslenen bazı siyasi gruplar ve lobiler ile bu kesimler arasındaki sıcak ilişkiler, rant aktarma mekanizmalarındaki damlaların birikmesi ile yeni bir güç olarak boy göstermeye başlamıştır. Damlaların toplanması kültürel anlamda Türkiye'deki kültürel yaşamın dört ayağı arasında kalan yeni bir kesimin cansuyu olacaktır. Diğer bir deyişle, çöldeki vaha misali bu ara kültür kendisi için ideal bir yaşam ortamı bulmuştur. Sözü ettiğimiz dört kültür, geleneksel ve din kültürü ile batı kültürü ve küresel kültürdür.

İlkelerdeki tavizlerle başlayan kamu yönetimi anlayışı, denetlenmekten ve rekabetten uzak piyasa yapıları, iktisadi anarşizm, ilkel uygulamasıyla bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler ideolojisi ara kültürü besleyen can damarları olmuştur.

Öte yandan iktisadi anlamda damlalarla beslenen; geçmişte milli burjuvazinin sonrasında uluslararası ve küresel sermayenin az sayıdaki temsilcileri rekabetten uzak piyasa ekonomisi ile aralarına yeni temsilcilerin girmesini yıllarca engellemişlerdir. Alt (geleneksel) kültürün taşradaki temsilcileri ise, çoğunlukla girişimci olmak yerine bunların mümessili veya acentası olmayı yeğlemişlerdir. 1960'lı yılların sonunda Anadolu'nun değişik

kentlerinde kurulan çok ortaklı işçi şirketleri birer girişim örneği olsa da çok başarılı olamamışlardır.

Kent Kültürüne Darbe

1980'li yıllarda belirttiğimiz nedenlerden doğan ve gelişen ara kültüre, dini kültür ve onu kendi çıkarları yönünde kullanan kesimler yanında özellikle son on yıldır yeni bir kesim daha eklenmiştir. O da, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunun bazı yörelerindeki etnik yapının provoke edilmesi nedeniyle çözülen, özellikle Marmara, Ege ve Akdeniz'deki büyük kentlere eklenen bağımlı kültürün elemanlarıdır. Ne yapacağını ve nasıl davranacağını bilemeyen; şeyh,şih ve ağa kültürü ile beslenmiş bu kesimler ara kültürü kendine yaşam alanı seçmiştir. Arap Kültürünün parçalarını taşıyan bu kesim kentlerin varoşlarını diğer marjinal gruplarla paylaşarak ara kültürü güçlendirmiştir. Yerleştiği kentlerin dokusunu ve kimliğini hızla tahrip eden bu kesim, kent kültürünün (aslında bu Batı kültürünün yaşam alanıdır) en büyük düşmanı olmuştur.

Örneğin Kongar, büyük kentlerde hukuk dışı konut edinme biçiminde ortaya çıkan gettolaşma olgusuyla birlikte bu kesimlerin kendi değerler sistemini oluşturduklarını belirtir. Bu değerler sistemine dayalı üretilen kültürü "arabesk" olarak tanımlamaktadır (Kongar, 1999:28-30). Yazar arabesk kültürün önceleri gecekondu bölgelerindeki diğer ailelerce de benimsendiğini ve sonraları bütün ülkeyi etkilediğini söylemektedir.

İktisadi yoksulluk, siyasi alandaki yetersiz ve aksak yapı, demokratik açılımlardaki eksiklikler, kentlerdeki mekansal ve altyapı sorunları, genel olarak toplumsal yaşamdaki problemler ara kültürü sürekli büyüten, onu durmadan besleyen damarlar olmuştur.

Açıklamaya çalıştığımız bu süreç ara kültürü hızla büyütürken, bu aslında **kültürel yozlaşmadır**, üst ve geleneksel kültür büyük kayıplar vermektedir. Çünkü, ortaya çıkan bu yoz ara kültür, üst ve geleneksel kültürün uzlaşması ile ortaya çıkan bir sentez değil aksine bu çatışmadan doğup, büyüyen ve organları yok eden bir niteliğe dönüşmüştür.

İslami Sermaye Milli Burjuvazi mi?

Öte yandan alt kültürün bazı elemanları, sonrasında dini kültürle bütünleşip buna uygun bir iktisadi kurumsallaşma ivmesine girmiştir. 1980'li yılların ortalarından itibaren faizsiz bankacılık veya islam bankacılığı adı altında tohumları atılan sermaye, daha önce seralara ekildiğini ve hatta bazı tarlalara ekildiğini-dikildiğini söylediğimiz tohum ve fidanlarla yeni filizler vermeye başlamıştır. Bu tohumlar ve filizler, bazı yörelerde dünün taşradaki mümessilleri ve acentaları (bunlar cumhuriyetle yaratılmaya çalışılan önceleri

milli, sonraları küresel sermayenin taşradaki taşeronlarıdır) aracılığıyla sulanmış ve güçlenmeye başlamıştır. Bazen münferit, bazen toplu biçimde ortaya çıkan bu oluşumlar, özellikle kendini dışlanmış hisseden dini kültür ile daha “rahat ve huzurlu”(!) bir yaşama ortamı bulmuştur. Önceleri bunların desteğini isteyen siyasi partiler varken, ilerleyen yıllarda bire bir ilişkiye giren partiler doğmuştur. Örneğin, Demokrat Parti ve Adalet Partisi bu kesimlerden destek isteyen ve bunları destekleyen partilerken, Refah Partisi birebir ilişki ile bu kesimlerin partisi olmuştur. Diğer bir ifadeyle siyasi cansuyu buradan gelmiştir.

İslami sermaye olarak tanımlanan kesim, oluşan bu rahat ve huzurlu yaşam ortamı, Türkiye Ekonomisinde hem iç pazarlardaki büyük talep, hem dış pazarlara yönelik üretim, gelişen teknoloji ve daha önce sözünü ettiğimiz seralarda yetiştirilen insan sermayesi açıkladığımız din kültürü ile birleşince doğal olarak 1990’lı yıllarda şirketleşme ve kurumsallaşma ivmesine girmiştir. Dünün yerel ya da taşradaki mümessil ve acentaları Özal Döneminin rantları (ki bunların çok azı ana musluklardan beslenebilmiş, çoğu damlalardan beslenmiştir) yanında, yeni finansal kurumlardan ve özellikle leasing işlemlerinden yararlanarak ülkenin her bir tarafında boy göstermiştir.

Sonuç

Türkiye Ekonomisinde özellikle enflasyon ve gelir dağılımındaki olumsuz sonuçlar ekonominin üzerinde büyük bir baskı yaratmaktadır. Ancak, bu sorunların çözümü, kalıcı istikrar ile sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması, iktisadi değişkenler yanında siyasi değişkenleri de içermektedir. 2000 yılı için belirlenen hedefler, üç yıllık orta vadeli istikrar programı kapsamında umut verici alt politikalarla desteklenmektedir. Türkiye özellikle son yarım yüzyılda küçümsenemeyecek bir ekonomik dönüşüm yaratmıştır. 1920 ve 1950’li yıllarla ve hatta 1980’lerle kıyaslanınca dahi Türkiye’nin büyük bir başarı yakaladığı görülmektedir. Buna karşın yıllarca kronik enflasyon ile yaşıyan başka bir ülke görmekte mümkün değildir.

Küreselleşen dünya ekonomisine eklenme ve uyumu için özellikle son onbeş yıldır izlenen ekonomik politikalar önemli yapısal değişiklikleri ortaya çıkarmıştır. Göreceli olarak hızlı bir büyüme sağlanmıştır. Ancak çalışmada da belirtildiği gibi ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, belirli aralıklarla ekonomiyi kendi iç dinamikleri sonucunda kriz ortamlarına sürüklemektedir. Piyasa ekonomisi anlayışındaki yetersizlikler, özelleştirme, gelir dağılımı ve bölgesel dengesizliklerin giderilememesi ekonomi için önemli handikaplar olarak karşımızda durmaktadır.

Öte yandan siyasi alandaki reformsuzluk ya da dar kadrocu anlayışlar, kamu yönetimi ve ekonomisinde, sosyal güvenlikte, tarımda ve ekonominin

diğer alanlarında sızıntıları hızla büyütüştür. Kısaca sosyal boyut ihmal edilmiştir.

İktisadi özgürlüklerin ve anarşizmin, sistematik bir ekonomik düzen politikası ile kontrol altına alınması bir zorunluluk olmalıdır. Ağırlıklı olarak tam yirmi yıldır uygulanan para ve döviz kuru politikaları ile maliye politikaları (borçlanma ve vergi politikaları), düzen ve yapı politikaları ile desteklenmediği için ekonomik istikrar sürekli kılınamamıştır. Bu doğrultuda gerek küresel devlet olma hedefleri, ki bu Adriyatik'ten Çin Seddine ya da 21.y.y. Türklerin Asrı Sloganları ile formüle edilmektedir, gerekse bilgi toplumunun öngördüğü iktisadi,siyasi ve sosyal (örnek eğitim gibi) politikalar yaşama geçirilmelidir.

İktisadi Küreselleşme veya genel anlamda küresel yaşam bunu gerektiriyor. Çünkü Türkiye, ne bir kabile, ne de bir cemaat devletidir. Küresel devlet için yönünü belirlemiş olan Türkiye vatandaşları için, buna uygun bir iktisadi ve sosyal yaşama ortamı oluşturmak zorundadır.

ZUSAMMENFASSUNG

Eine Darstellung über die sozio-ökonomische Ergebnisse der wirtschaftlichen Transformation in der Türkei.

In diesem Artikel ist es untersucht, die sozio-ökonomische Ergebnisse der angewandeten Wirtschaftspolitik von 1923 bis heute in der türkischen Wirtschaft. Die Wirtschaftliche Transformation in der Türkei wurde nicht nur von der innere und aussere wirtschaftlichen Konjunktur, sondern die politische und sozio-kulturell Faktoren ausgewirkt.

KAYNAKÇA

AKAT, A.Savaş (1984); *Alternatif Büyüme Stratejisi*, İktisat Politikası Yazıları, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.

ALTAY, N.Oğuzhan (1995); *Struktur der Türkischen Wirtschaft*, yayınlanmamış çalışma, Würzburg.

BORATAV, Korkut; "İktisat Tarihi (1908-1980)", (1992); *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yay.Haz. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.

BUĞRA, Ayşe (1995); *Devlet ve İşadamları*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÇEÇEN, A.Aydın v.d.(1996) ; *Türkiye 'de Ekonomik Büyüme, Yapısal Dönüşüm ve Kriz*, 3.Baskı,Ege Yayınları, İstanbul.

- HATİPOĞLU, Zeyyat, M.Aysan (1994); *Türkiye Ekonomisinde 1994 Bunalımı*, Beta A.Ş., İstanbul.
- HİÇ, Mükerrerem (1980); *Türkiye Ekonomisinin Analizi*, İstanbul.
- İNAN, Afet (1989); *İzmir İktisat Kongresi*, Atatürk Kültür,Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları XVI.Dizi,s.46, TTK Basımevi, Ankara.
- KARLUK,S.Rıdvan (1996); *Avrupa Birliği ve Türkiye*, IMKB Yayınları,İstanbul.
- KAZGAN, Gülten (1994); *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- KAZGAN, Gülten (1997); *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- KONGAR, Emre (1999); “2000’e Bir Kala Toplumbilimsel Açından Türkiye”,*BASİSEN Dergisi*, Sayı:61, İstanbul,Şubat.
- PAKDEMİRLİ, Ekrem (1995); *Ekonomimizin Sayısal Görünümü 1923'ten Günümüze*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- PARASIZ, İlker (1998); *Türkiye Ekonomisi, 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Kitabevi Yayınları,Bursa.
- SAVAŞ, Vural (1987); *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*, Beta Yayınları, Yayın No:121, İktisat Dizisi 17,İstanbul.
- URAS, T.Güngör (1993); *Ekonomide Özal'lı Yıllar 1980 - 1990*, Afa Yayıncılık, İstanbul.
- TEKELOĞLU, Muammer (1991); “Pazar Modeli ve Türkiye Ekonomisi İçin Öneriler”, *Maliye Yazıları*, Sayı 33, Kasım-Aralık.
- TOBB, *Türkiye'de Ekonomik Yapı Değişmeleri 1923-1988*, Ankara, 1989.
- TOBB, *Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi*, Ankara, 1990.
- TCMB, HDTM, DPT ve DİE *Yıllık Raporlar ve İstatistik Yıllıkları*.
- YILMAZ, Şiir; “1923'den Bu Yana Ekonomi Politikaları: Devletçilikten Devletin Tasfiyesine”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: XXIII. Sayı: 213, Ankara.